

Ljudmila VASILJEVA (Lavov)
Univerzitet Ivana Franka – Ukrajina
UDK 811.163.4'27(497.16)

OSOBNOSTI RAZVOJA I SAVREMENO STANJE CRNOGORSKOGA JEZIKA

U članku se ukazuje na procese koji su prijedili uspostavljanju crnogorskoga standardnoga jezika, na neke sociolingvističke činioce koji su prouzrokovali savremenu jezičku situaciju u Crnoj Gori. Poseban se akcenat stavlja na značaj djelatnosti akademika Vojislava P. Nikčevića za standardizaciju crnogorskoga jezika.

U posljednjih 20-ak godina rješava se pitanje statusa službenoga crnogorskoga jezika,¹ mada se ono počelo aktuelizovati još od 1968. godine, naročito zalaganjem akademika Vojislava P. Nikčevića. Iako je ovaj jezik status službenoga u Ustavu Crne Gore stekao tek 2007. g., znanstvenici su odavno aktivno radili na njegovoj standardizaciji.² Početkom 2008. godine Vlada Crne Gore je formirala i *Savjet za standardizaciju crnogorskoga jezika*, koji će donijeti službeni pravopis i gramatiku.

Književni (standardni) jezik, da bi postao opšteprijhvatljiv, mora odražavati u svom sistemu, ako ne sve, onda većinu glavnih dijalekatskih osobitosti onoga jezičkog areala za koji je kodifikovan; mora postati pojava koja stoji nad dijalektima. Između njih i književnoga jezika koji se formira stoji komplikovan sistem međusobnih odnosa. Mogući su prijelazni stadijumi – interdijalekti, poludijalekti, govoreni međudijalekatski

¹ Godine 1994. Crnogorski PEN centar usvojio je Deklaraciju o crnogorskom jeziku, de je bilo predloženo da se u Ustavu Republike Crne Gore jezik zove crnogorski: Stanje i problemi crnogorskog jezika // Doclea. – Podgorica, 1994. S. 33–38. Viđeti i rad Adnana Čirgića: *Čirgić A.* Aktuelna jezička situacija u Crnoj Gori – Imenovanje jezika u novom Ustavu Crne Gore // Vaspitanje i obrazovanje. Br. 2, Podgorica, 2007. S. 224–237.

² Objavljeni su pravopis i gramatika crnogorskog jezika: *Nikčević V.* Pravopis crnogorskog jezika. – Cetinje: Matica crnogorska, 1996; *Nikčević V.* Gramatika crnogorskog jezika. – Podgorica: DANU, 2001.

koine, stilovi folklora, usmene narodne poezije. Dijalekatska je osnovica književnog jezika neki iznaddijalekatski koine. N. I. Tolstoj, obrazlažući značenje za srpski književni jezik ne hercegovačkog (kako to obično smatraju u znanstvenoj literaturi) nego obrađenog od strane V. Karadžića fonetskog koinea narodnih pjesama, pisao je: „Prema svoj socijalnoj prirodi koinei su bili uglavnom gradski, vezani za neka velika trgovinska središta (ili niz središta), njihova se uloga povećavala sa utvrđivanjem državnosti, gradova i trgovine, bila je osobito značajna u prvobitnom periodu formiranja književnih jezika, u razdoblju njegova početka i zatim polako slabila, svodila se čak na nulu“.³ Zahvaljujući formiranju međudijalekatskog (tačnije – međugovornog) koinea, pojavili su se danas realno postojeći hrvatski regionalni književni jezici,⁴ bosanski i crnogorski jezik.

Književni jezici uglavnom su se formirali na temelju govorno-dijalekatskih i gradskih koinea, kao najviše razvijenih, zbog čega su imali mogućnost da funkcionišu u najvažnijim sferama društvenoga života. U ovom tradicionalnom toku razvijali su se na početku crnogorski i drugi srednjojužnoslavenski jezici: vojvođanski koine, dubrovački koine, koine Sarajeva, crnogorski koine (njega možemo nazvati književnojezičnim, budući da je uključivao elemente različitih tradicija kontinentalnoga i primorskoga dijela Crne Gore) dosegli su odgovarajuće nivoe razvitka i zadovoljavali razinu komunikacije toga vremena, osiguravajući društvo jezičkim sredstvima iz vlastitih organskih dijalekata, s posuđivanjem iz crkvenoslovenskog, latinskog, te ruskog, ukrajinskog, njemačkog, talijanskog, turskog i drugih jezika.

Savršena forma crnogorskoga književnojezičkog koinea pokazala se u jeziku djela crnogorskog vladike Petra II Petrovića Njegoša (1830–1851). Poetske je visine crnogorski jezik dozeao i ranije, ali je ipak Njegoš u tome jeziku dosegao vrhunac. Samo je na bogatoj književnojezičkoj tradiciji i razvijenome književnome jeziku moglo nastati djelo poput *Gorskoga vijenca* i, posebno, *Luče mikrokozma*.

Polazeći od navedenoga, možemo konstatovati da crnogorski jezik, kao dio nejednolirsnoga štokavskoga sistema, ima svoje povijesne

³ Толстой Н. И. Създаване на койне в славянските езици и неговото влияние върху литературните езици // Славянска филология. – София, 1963. – С. 45–53.

- Толстой Н. И. Архаизам и новаторство у језичкој реформи Вука Караџића // Анали филолошког факултета. Св. 5. – Београд, 1965. – С. 227–234.

⁴ Prema nazivu A. D. Duličenka – književni mikrojezici: Дуличенко А. Д. Славянские микроязыки. – Таллин: Пярну, 1981. С. 103.

osobenosti. Jedna je od važnijih to da je u njegovu razvitku bitnu ulogu odigralo objedinjenje dviju jezičkih zona: jadranske (bokeljske) i kontinentalne, koje su doživljavale različite uticaje: jadranska – većinom mediteranske, i hrvatske (zapadne), a kontinentalna zbog pravoslavlja – srpske (istočne), ali u velikom dijelu i mediteranske i orijentalne. Uticaj narodnoga jezika na dvije jezičke podvrste ovih zona priveo je kraju njihove simbioze. Veliki značaj u tome imalo je uvođenje jezika narodne poezije u jezik lijepe književnosti. Narodna (usmena) književnost u Crnogoraca bila je posebno bogata. Zahvaljujući unutrašnjim migracijama stanovništva, nepostojanju seoba iz okolnih teritorija u Crnu Goru te, posebno, razvijenoj usmenoj književnosti, u Crnoj Gori vrlo se rano razvio spontani koine (naddijalekatski) jezički tip. Crkvenoslovenski tip jezika (crnogorske / zetske redakcije) ovđe van crkovne upotrebe nije imao primjenu. Specifične društveno-povijesne okolnosti uzrokovale su da ruskoslovenski jezički elementi budu svedeni na minimum. Jezički razvoj u Crnoj Gori imao je svoje zasebne puteve i faze razvoja, koje sa onim u Srbiji nijesu imale zajedničkih crta, uprkos činjenici da je riječ o dvijema pravoslavnim zemljama.

Još jedna značajna povijesna osobenost jezika u Crnoj Gori jeste da se tradicije razvitka narodnog jezika tamo nijesu prekidale: razvijala se pismenost i književnost na narodnome jeziku, sfere njegova korišćenja stalno su se širile. Onda tamo nije bilo potrebe uvoditi radikalne promjene, slične Karadžićevim za srpski književni jezik. Ipak, uzimajući u obzir niz prilika, od kojih je važnu ulogu odigrala ideja južnoslovenskog jedinstva, prirodni put za crnogorski jezik kao standardni bio je izgubljen, a njegov razvitak u ovom smjeru – prekinut.

Savremena usmena jezička praksa Crnogoraca bliska je njezinoj dijalekatskoj osnovici. No, postojanje zajedničkoga jezika odrazilo se na jezik Crne Gore koji je postao mnogo sličniji drugim srednjojužnoslovenskim jezicima – srpskom, hrvatskom i bosanskom – na različitim jezičkim nivoima. Ovo je vezano za različite sociolingvističke činioce, koje ćemo dalje navesti.

Prije 1990. godine „nevarijantna“ crnogorska službena realizacija srpskohrvatskog jezika nije imala oznake polarizovane realizacije kao što je, npr., hrvatska. Njezina karakteristična crta bila je sličnost srpskoj varijanti ijekavskog izgovora. Zvali su je podvarijantom srpske varijante.⁵

⁵ Babić S. Štokavština i književni idiomi na njoj utemeljeni // Hrvatski dijalektološki zbornik. – 1985. – Br. 7. – S.22.

U Enciklopediji Jugoslavije 1990. g. crnogorska se standardnojezička situacija komentariše kao ijekavska verzija istočne varijante. Ovome su dali doprinos zajednički procesi u normiranju srpskohrvatskog jezika, ali i djelovanje objektivnih faktora – jakog uticaja srpsko-crnogorskog pravoslavnog zajedništva i otvorenosti komunikativnog prostora Crne Gore za srpske uticaje. O tome zorno svjedoče podaci: 65,56% informacijskog prostora Crne Gore pokrivala je srpska periodika, a samo 29,44% domaće novine i časopisi.⁶

S druge strane, od pobjede jezičke reforme Vuka Karadžića u Crnoj Gori, 1863. godine, nastupa sistematsko zatiranje opštercnogorskih tipičnih osobina. One su se ponajbolje čuvala u beletrističkom stilu crnogorskoga jezika, i to sve do propasti crnogorske države 1918. godine i njezina utapanja u Srbiju. Od tada nadalje svi pravopisi zajedničkoga jezika zanemarivaće crnogorske jezičke osobine, tretirati ih provincijalnim i dijalektalnim, a standardni jezik u Crnoj Gori sve više voditi ka utapanju u podvarijantu srpske varijante, tj. u tzv. crnogorski književnojezički izraz.

Mišljenje jezikoslovaca o jezičkim varijantama (što ga je najtačnije obrazložio D. Brozović) bilo je iskritikovano. Polazilo se od toga da srpskohrvatski standardni jezik ima jednu strukturu, normu i zajedničku osnovu za sve realizacije i varijante. Razlike i varijacije u granicama ovoga jezika objašnjavali su činjenicom da je srpskohrvatski jezik funkcionisao u četiri sociokulturna središta, koja su ravnopravna u izboru jezičkih sredstava. Ovaj je izbor uticao na profil književne realizacije pojedinih sociokulturnih središta (pojavi se novi termin *standardnojezični izraz sociokulturnih sredina*), koji je zamijenio prijetodno postojeći termin *subvarijanta*. Istodobno naglašavana su ne nacionalna nego sociokulturna središta s obzirom na nacionalnu nehomogenost nekih područja. Sve jezičke realizacije imale su istu lingvističku vrijednost.⁷

Ovaj teoretski model, obrađen saglasno jezičkoj politici u Bosni i Hercegovini, odnosio se i na druge regije rasprostiranja srpskohrvatskoga jezika. On je „ne samo onemogućavao razumijevanje varijanata kao idioma

⁶ Šipka M. Srpskohrvatsko govorno područje kao komunikacijski prostor // Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa. Br. 26/27. – Sarajevo: JANU, 1989. – S.284. Za komparaciju navešćemo podatke o recepciji srpske štampe u negdašnjim republikama Jugoslavije: u Hrvatskoj – 3,03%, u Bosni i Hercegovini – 1,76%, u Sloveniji – 0,09%, u Makedoniji – 0,02%. Isto.

⁷ Janković S. Distinktivni pokazatelji standardnojezične varijantnosti // Naše teme. – 1982. – Br. 5. – S. 851.

najviše razine kao standardni jezik, ali je uklanjao varijantne opozicije ili polarizaciju kao glavni kriterij za identifikaciju varijanata s jedne strane, utvrđujući, s druge strane, da je specifičnost jezika za određena sociokulturna središta kada određene jezične posebnosti nisu podređene načelima uništavanja zajednice, trebala bi se regulirati zajedničkom normom standardnog srpskohrvatskog jezika, a ne posebnim normama standardno-jezičnih izraza”.⁸

Dakle, u granicama jednog srpskohrvatskog jezika postojale su četiri jezičke realizacije, koje se, prema J. Baotiću, mogu nazivati standardnim jezičkim varijantama i na nivou apstrakcije i na nivou književne norme toga vremena. Istovremeno, postojala je zajednička norma i takva jezička politika koja nije postavljala varijante iznad standarda, ali je priznavala ravnopravnost jezičkih činjenica sudionika jezičke komunikacije.⁹

Kako je poznato, 30-ih god. XX st. češki lingvisti obrazložili su teoretsku koncepciju koja se bazirala na različitom karakteru norme dijalekata i standardnog jezika.¹⁰ Tvrdili su da se norme u različitim idiomima razlikuju samo na nivou obaveznosti ili shvatanja. Potcrtavajući osnove elastičke stabilnosti kao glavne crte norme u standardnom jeziku, tvrdili su da je cilj norme eliminisati u jeziku sinonime kao nefunkcionalne elemente jezičkog sistema.¹¹ Kako je znano, svim jezicima koji imaju problem izbora, a i svim jezicima nehomogenih nacionalnih zajednica, najviše odgovara takozvana kolektivna norma, koja omogućuje variranje oblika u standardnom jeziku da bi svaki govornik toga jezika mogao izabrati karakteristične za ovaj standardni jezik oblike realizacije, svojstvene sociokulturnom središtu kojem pripada. Prijethodno razumijevanje norme kao takve koja ne priznaje varijante omogućuje priznanje jezičke specifičnosti samo pojedinih sociokulturnih središta u granicama jednog jezika i tako likvidira lingvistički razlog za odvajanje varijanata. Crte takve

⁸ Baotić J. Standardni srpskohrvatski jezik, norme i varijante // Književni jezik. Br. 13/1. – Sarajevo, 1984. – S. 119.

⁹ Isto. S.117.

¹⁰ Obecné zásady pro kulturu jazyka. Spisovná čeština a jazyková kultura. – Praha, 1932. – S. 245; Havránek B. Zásady Pražského lingvistického kroužku a nová kodifikace spisovně češtiny // Slovo a slovesnost. – 1956. – Č. 1. – S.14; Jedlička A. K problematice normy a kodifikace spisovně češtiny (oblasní varianty ve spisovné normě) // Slovo a slovesnost. – 1963. – Č. 24. – S. 16; Jäger S. Zum Problem der sprachlichen Norm und ihrer Relevanz für die Schule // Muttersprache. – 1971. – №3. – S. 183; Silić J. Norme standardnoga jezika // Hrvatski jezik. D. 1. – Zagreb: Školska knjiga, 1998. – S. 85.

¹¹ Isto.

objedinjujuće norme utvrđuju jezičku specifičnost sociokulturnih središta u standardnom jeziku, pojačavajući njezinu funkciju integracije. Tako se isticalo da je srpskohrvatski jezik bio jedinstveni jezik Srba, Hrvata, Bosanaca, Hercegovaca i Crnogoraca. Tako se u prilazu jeziku javljaju unitarističke tendencije, a standardni jezik ima mogućnost da bude elemenat koji objedinjuje zajednicu.

S raspadom Jugoslavije prijetodna je teorija varijanata faktički pripremila temelj za izlaz iz funkcionisanja zajedničkog srpskohrvatskog jezika, pa je početkom 90-ih g. XX st. u Deklaraciji Crnogorskog PEN-centra (1994) proglašeno postojanje crnogorskog jezika. Međutim, zvanično priznanje ovoga jezika od strane države Crne Gore moralo je čekati na državnu nezavisnost, odnosno donošenje Ustava nezavisne države Crne Gore, u kojemu je crnogorski jezik nominovan kao službeni. Time je i verifikovana borba montenegrista, prije svega akademika Vojislava P. Nikčevića, koji je postavio temelje nauči o crnogorskom jeziku.

Jezik naroda ne može biti predmet dogovora, tvrdi R. Katičić, rezimirajući situaciju koja je nastala s hrvatskim jezikom s pogledom na terminološke diskusije, vezane za varijante. On smatra i da je ime jezika koje odgovara imenu naroda sasvim prirodna stvar, jer postoji narod i taj narod ima svoj jezik. Što može biti prirodnijim nego nazvati jezik imenom naroda koji taj jezik koristi. Jako je teška situacija kad nekoliko naroda upotrebljava jedan jezik. Tada je normalno da se jezik zove prema imenu svakog od naroda koji govori i piše ovim jezikom, kada se uzima u obzir veza upravo s tim narodom.¹² E. Haugen je, na primjer, naglašavao da svaka nacija koja poštuje sebe treba da ima vlastiti jezik; ne samo sredstvo komunikacije, mjesni govor ili dijalekt, nego i potpuno razvijen jezik¹³ kao jezik nacionalne identifikacije.¹⁴ U vezi s tim treba uzeti u obzir i njegov naziv.

Status jezika u Crnoj Gori prati određena napetost. Crnogorski je jezik u državnoj zajednici bio utopljen u srpski, kao tzv. crnogorski književnojezički izraz srpskoga jezika. To je motivisano „zajedničkom kulturom“, pravoslavnom religijom¹⁵ i donedavno životom u zajedničkoj

¹² Katičić R. O hrvatskom književnom jeziku // Jezik. – 1987. – Br. 2. – S. 33–38.

¹³ Haugen E. Dialect, Language, Nation // American Anthropologist. – 1966. – N. 68. – P. 932.

¹⁴ Levinger J. Jezik nacionalne identifikacije // Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku. – Novi Sad, 1993. – S. 93.

¹⁵ U naše vrijeme podijelila se pravoslavna crkva u Crnoj Gori na crnogorsku i srpsku.

državi, koja je postojala kao nasljednica prijetodnih i višenacionalnih država s nazivama: Savezna Republika Jugoslavija te Srbija i Crna Gora. Godine 2006. Crna Gora stekla je status nezavisne države. S hrvatskim i bosanskim jezikom jezik ovoga područja povezuje ijekavski izgovor staroga *jata*. Jasno da jezik Crne Gore ima i svoje specifične crte, pa su samosvjesni crnogorski intelektualci još od polovine XX st. javno insistirali na postojanju posebnoga crnogorskoga jezika. Ovaj je proces posebno izražen od vremena raspada SFRJ, kad se formiraju crnogorske institucije kao što su: Crnogorska pravoslavna crkva, Matica crnogorska, Crnogorski PEN centar, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje (koji je 2007. god. nazvan Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“), Dukljanska akademija nauka i umjetnosti i dr. Sve te institucije službeno koriste crnogorski jezik. Uprkos tome, ovaj jezik službeni status ne stiče do Ustava 2007. god.

U Crnoj Gori koristi se latinica i ćirilica. Prijetodno su, kako je već rečeno, ovaj jezik nazivali *crnogorskim standardnojezičkim (književnojezičkim) izrazom* ili *crnogorskom upotrebom* u okvirima srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog ili srpskog jezika. Na Prvom hrvatskom slavističkom kongresu (Pula, 1995) službeno su ga nazvali *crnogorskim jezikom*,¹⁶ iako su neki slavisti i prije toga neslužbeno koristili ovaj naziv.¹⁷ Službeni dokument koji reguliše jezička pitanja u državi s nazivom Srbija i Crna Gora od 1992. g. bio je Ustav,¹⁸ koji je utvrdio jednodimenzionalni naziv jezika, to jest srpski jezik (za razliku od „pluralističnog“ Ustava Republike Srbije iz 1990. g., koji je proglašavao u službenoj upotrebi srpskohrvatski jezik i manifestovao želju zajedništva¹⁹). Ustav Republike Crne Gore za nekoliko mjeseci nakon objavljivanja ovog dokumenta odredio je naziv jezika: „U Crnoj Gori u službenoj upotrebi je srpski jezik ijekavskog izgovora”.²⁰ Kako je Crna Gora 2006. godine stekla status nezavisne države, novim Ustavom iz 2007. crnogorski jezik proglašen je

¹⁶ Nikčević V. Dodiri, prožimanja i međusobni uticaji crnogorskoga i hrvatskog jezika u Boki i dubrovačkoj regiji. Etno(socio)lingvističke paralele // Prvi Hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova. – Zagreb, 1995. – S. 319–335.

¹⁷ Isaković A. Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku. – Wuppertal, 1993; Nikčević V. U crnogorskom Ustavu crnogorski jezik // Monitor. – 1992. 31. jul. – S. 2.

¹⁸ S postankom, 2002. godine, države s novim nazivom Srbija i Crna Gora promjena prema službenom nazivu njezinog jezika nije bilo.

¹⁹ Брборић Б. Предисторија и социолингвистички аспекти // Српски језик на крају века. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1996. – С. 29.

²⁰ Isto. S:28-30.

kao službeni, ali je kao politički kompromis dodato kako su u službenoj upotrebi i srpski, hrvatski i bosanski.

Potonjih godina poznati crnogorski jezikoslovac, profesor Univerziteta, akademik Vojislav P. Nikčević,²¹ koji se više od 40 godina borio za priznanje crnogorskog jezika i zato u nekim političkim krugovima dobio etiketu „crnogorskog separatiste“, u svojim radovima malo drukčije daje povijest i razvoj crnogorskog jezika. Osnovni su njegovi lingvistički radovi dva dijela monografije *Crnogorski jezik* (1993, 1997), pravopis (1997) i gramatika (2001). Moto njegove knjige *Piši kao što zboriš* jesu poznate riječi I. Andrića: „Jezik je živa snaga sa kojom je vezana ne samo kultura, nego i samo postojanje jednog naroda“.²² Ova izdanja tumače crnogorski jezik kao poseban i takav koji ima sociološki temelj svoga postojanja.

V. Nikčević pravilno smatra da je u osnovi crnogorskog, srpskog, hrvatskog i bosanskog jezika zajednički štokavski sistem, ali sa sociolingvističkog, jezičko-etničkog, kulturološkog i psihološkog stanovišta, oni su posebni jezici, što potvrđuje mozaik srpskohrvatskih dijalekata. Za razliku od crnogorskog jezika, kojem je svojstvena jednovrsna dijalekatska osnovica, u hrvatskome, osim štokavskog dijalekta, postoji i čakavski te kajkavski, a u srpskom – prizrensko-timočki. Autor navodi riječi R. Katičića, koji smatra da miješanje dijalekata i govora što akcentuju jezikoslovci stvara utisak da „nije moguće postaviti granicu koja bi razjedinjavala različite, ali ipak i bliske jezike“.²³ Prema V. Nikčeviću,

²¹ Vojislav Nikčević (1935–2007), redovni profesor Filozofskog fakulteta u Nikšiću Univerziteta Crne Gore, član Crnogorskog i Hrvatskog PEN centra, Matice crnogorske, Crnogorskog društva nezavisnih književnika, akademik Dukljanske akademije nauka i umjetnosti, Instituta za crnogorski jezik i jezikoslovlje... objavio je radove i knjige poput: *Mladi Njegoš, Pjesnikovi putevi ka sintezi* (Cetinje, 1978); *Crnogorske bugarštice* (Tito-grad, 1979); *Istraga poturica u Njegoševu „Gorskom vijencu“* (Cetinje, 1990); *Crnogorski jezik, Geneza, tipologija, razvoj, strukturne osobine, funkcije, t. 1. Od artikulacije govora do 1360.* (Cetinje, 1993); *Piši kao što zboriš. Glavna pravila crnogorskoga standardnoga jezika* (Podgorica, 1993); *Crnogorski pravopis* (Cetinje, 1997); *Crnogorski jezik, Geneza, tipologija, razvoj, strukturne osobine, funkcije, t. 2. Od 1360. do 1995. g.* (Cetinje, 1997); *Štokavski dijasistem* (Cetinje, 1998); *Gramatika crnogorskog jezika* (Podgorica, 2001). Autor je više od 600 radova u časopisima bivše Jugoslavije. Videti o tome više u: *Čirgić A. Doprinos Vojislava P. Nikčevića montenegristici. // Matica. Br. 32–33. Matica crnogorska, Podgorica-Cetinje, 2008. S. 27–77.*

²² *Nikčević V. Piši kao što zboriš. Glavna pravila crnogorskoga standardnoga jezika. – Podgorica: CDNK, 1993. S. 5.*

²³ Isto. S. 63–64.

jezik se ne karakteriše samo sistemom: o njegovu postojanju svjedoče geneza, način postanka, razvoj, funkcije koje ispunjava, to jest sva njegova povijest, sve što ima u sebi takve lingvističke pojmove kao što su povijest jezika, gramatika, leksika, dijalektologija. Akcentovanje samo sistemskih značajki, kako misli znanstvenik, ostavlja u šeni sve te druge funkcije, koje mora ispunjavati jezik, prema kojima ga prepoznaju kao nacionalni. A to znači da, gradeći sistemsku strukturu jezika nezavisno od naroda koji je njegov tvorac i predstavnik, načina postojanja te funkcionisanja jezika, činimo ga siromašnim.²⁴ Ovo stajalište V. Nikčević suprotstavlja neosnovanom mišljenju da su Crnogorci dio srpskog naroda, pa je, shodno tome, i crnogorski jezik dio srpskoga. Ova pogrešna, kako misli autor, misao formirala se pod uticajem „monogenetičke“ jezičke teorije V. Karadžića i tendencije prema unificiranoj kodifikovanoj normi srpskohrvatskog književnog jezika, što se javlja u gramatici A. Belića, đe se crnogorski jezik tumači kao njegova sastavnica.²⁵

Naziv *srpski jezik* službeno se upotrebljavao u Crnoj Gori od 60-ih godina XIX st. do 1923. g., a takođe 1944–1960. g. i od 1992. g., ali se ipak u neslužbenoj upotrebi javljao naziv: *crnogorski jezik* ili (*naški jezik*); očigledno se s određenim ciljem naglašavalo *naški*, to jest drukčiji od srpskog.²⁶ Naziv je *srpskohrvatski jezik* bio u službenoj upotrebi od 1923. g. do 1944. g. i 1960–1992. g.²⁷ Službena je zamjena naziva jezika uticala na nazive jezikoslovnih disciplina, a i na političke dokumente. U Ustavu Republike Crne Gore (1974) kaže se: „U Socijalističkoj je Republici Crnoj Gori u službenoj upotrebi sprsko-hrvatski jezik ijekavskog izgovora“. Prema Ustavu Republike Crne Gore iz 1992. g. jezik administracije je *srpski ijekavskog izgovora*, a crnogorski se jezik tumači kao regionalni, kojim se treba baviti dijalektologija. Istovremeno, postojala je tendencija uvođenja u Crnoj Gori ekavskog izgovora, najprije u školskim priručnicima i u programima sredstava masovne komunikacije.²⁸ Ovo je izazvalo proteste

²⁴ Nikčević V. Crnogorski jezik // Pošetnik o Crnoj Gori i Crnogorstvu. – Cetinje: CDNK, 1996. – S. 91–101.

²⁵ Nikčević V. Bliski ali različiti // Monitor. – 1996. – 26. jan. – S. 38.

²⁶ U sociološkom istraživanju, posvećenom statusu crnogorskog jezika, koje smo proveli u Crnoj Gori, veliki dio ispitivanih koji su se odlučili za upotrebu crnogorskog kao službenog davali su mu također naziv „naški jezik“.

²⁷ Nikčević V. Crnogorski jezik // Pošetnik o Crnoj Gori i Crnogorstvu. – Cetinje: CDNK, 1996. – S. 91–101.

²⁸ Šimundić M. Cjelotna slika crnogorskoga jezika // Republika. – 1996. – Br.5/6. Svib.– lip. – S. 248–255.

nekih crnogorskih institucija, među kojima i dviju književnih: Crnogorskog PEN centra i Crnogorskog društva nezavisnih književnika. Oni su istupili protiv neutralizacije crnogorskoga jezika, protiv njegove denacionalizacije i asimilacije srpskim jezikom. Navodimo odlomak Deklaracije Crnogorskog PEN centra, koja je imala naziv *Jezik kao domovina*: „S raspadom SFR Jugoslavije srpskohrvatski izlazi iz upotrebe u svim njezinim bivšim republikama u kojima je bio službeni. Hrvati su se izjasnili za hrvatski, Srbi – srpski, Muslimani-Bošnjaci – bosanski jezik. Dakle, od četiriju naroda za koje je srpskohrvatski bio službeni samo su Crnogorci u ‘svoj’ najnoviji Ustav uveli položaj o tome da im maternji jezik ima naziv drugog naroda i nacije što je besprecedentno iz naučnog i političkog gledišta... Pod nazivom crnogorski jezik ne mislimo poseban s pogleda sistema jezika, nego jedan od četiriju navedenih naziva (crnogorski, srpski, bosanski, hrvatski) kojim Crnogorci nazivaju svoj dio štokavskog sistema kao zajedničke tekovine zajedno s Muslimanima, Srbima, Hrvatima... Crnogorski jezik prema genetskom, tipološkom gledištu i uzimajući u obzir strukturu nije ništa drukčije nego podsistem, varijanta slavenskog jezičkog sistema, on se formirao kao narodni jezik od postanka i razvoja Dukljana/Zečana/Crnogoraca. Kao takav on ima svoje fonološke, prozodijske, morfološke, sintaksičke, semantičke, leksičko-frazeološke, pravopisne te druge posebnosti, vlastitu istoriju i vlastitu književnost. Ovo se tiče i srpskog, hrvatskog, bosanskog jezika. Danas se crnogorski jezik u Ustavu Republike Crne Gore tumači kao srpski jezik i tako se brišu sve njegove posebnosti, a njegova se književna i praktična realizacija odbacuje... Zato želimo da se u Ustavu Republike Crne Gore jezik Crnogoraca nazove crnogorski što je prema znanstvenom gledištu pravilno, a prema političkom – obavezno. Ustavnim prenazivanjem crnogorskog jezika u srpski de jure Crnogorci se prenazivaju u Srbe što je lingvoetnocid prema crnogorskom narodu. Apelujemo prema crnogorskoj kulturnoj i naučnoj javnosti da bi se na odgovarajući način odnosila prema svom jeziku: poštovala, cijenila, proučavala, kako to rade svi kulturni i civilizovani narodi jer je ovo jedan od važnih uslova slobode i postojanja“.²⁹ U vrijeme nastanka ove izjave, objavljena je prva knjiga monografije V. Nikčevića *Crnogorski jezik*,

²⁹ Jezik kao domovina. Deklaracija crnogorskog P.E.N. centra o ustavnom položaju crnogorskog jezika // Pravopis crnogorskog jezika. – Cetinje: Crnogorski PEN centar, 1996. – S. 5–6.

koja je postala osnovica za predavanje ovoga jezika na sveučilištima u inostranstvu.³⁰

Istovremeno je dio crnogorskih intelektualaca, posebno onaj koji je vezan za tijela državne uprave i prosrpski orijentisan, protestovao protiv ovih događaja: „U Crnoj Gori postoje separatističke snage. One već odavno govore o tome da nisu Crnogorci Srbi, proglasili su Miroslavljevo jevanđelje crnogorskim kulturnim spomenikom, ... počeli su izmišljati crnogorski jezik!“³¹ Na znanstvenoj konferenciji u Beogradu i na Cetinju 1993. g., posvećenoj baštini Petra II Petrovića Njegoša, proglašavale su se ideje da su junaci njegova *Gorskog vijenca* – „Crnogorci, dio srpskog naroda“.³²

No ipak: kojim jezikom pišu i govore Crnogorci? Srpski znanstvenici D. Petrović, B. Brborić, P. Ivić, M. Kovačević, M. Šćepanović, R. Marojević i drugi tvrde – srpskim. Ove se misli pridržavaju, nazivajući Vojislava P. Nikčevića i druge svoje protivnike „lingvomehaničarima“ ili „polilingvistima“,³³ i neki od crnogorskih filologa, posebno B. Ostojić, P. Gazivoda, S. Kalezić i dr.³⁴ Oni, takođe, misle da je jezik koji koriste Crnogorci i Srbi srpski, što „znači negiranje Crnogoraca kao nacije“.³⁵

Različite misli vezane za postojanje/nepostojanje crnogorskog jezika svojim temeljom imaju kontroverzna gledišta povjesničara i filologa vezana za porijeklo Crnogoraca kao posebnog naroda. Poznato je navedeno mišljenje da su Crnogorci dio srpskoga naroda.³⁶ Suprotno je mišljenje

³⁰ Perović S. Politički simpozijumi o jeziku. Lingvomehaničari // Liberal. – 1990. – 20. okt. – S. 9. Na probleme čuvanja „malih“ jezika koncentrisao je pažnju Međunarodni kongres PEN centra koji je održan 1993. g. u Santiago de Campostella. Ova je najveća na svijetu organizacija književnika i izdavača uputila na obavezu međunarodnih organizacija čuvanje jezika koji su ugroženi, označivši odgovarajuće forme rada na nacionalnom i međunarodnim nivoima. Oslanjajući se na dokumenat usvojen Međunarodnim kongresom PEN centra u Santiago de Campostella, na ponudu Crnogorskog PEN centra, na sljedećem 62. kongresu PEN-a u Australiji (1998) rješavala su se pitanja o mjerama zaštite crnogorskog jezika i književnosti. Isto.

³¹ Nikčević V. Asimilacija i disimilacija // Monitor. – 1996. 26. jul. – S. 2–3.

³² Nikčević V. Bliski i različiti // Monitor. – 1996. 26. jan. – S. 39–40.

³³ Perović S. Politički simpozijumi o jeziku. Lingvomehaničari // Liberal. – 1990. – 20. okt. – S. 9.

³⁴ Gazivoda P. Jezičke vjetrometine // Monitor. 1997. 21. nov. S. 44–45.

³⁵ Perović S. Politički simpozijumi o jeziku. Lingvomehaničari // Liberal. – 1990. – 20. okt. – S. 9.

³⁶ Radončić Š. Intervju. Crnogorski je superiorniji od srpskog // Liberal. – 1995. – 20. okt. – S. 10–11.

iznio V. Nikčević, tvrdeći da postoji kontinuitet u razvoju jezika Dukljana/Zečana/Crnogoraca. On kaže i da se u vrijeme postojanja takozvane Prve Jugoslavije naziv *Zeta* opet vratio u naziv *Zetska banovina*, ali samo na kratko; Duklja je tek povijesni naziv; na dugo se utvrdio samo naziv *Crna Gora*. Za naziv *srpstvo* (prema Srbi), koji se koristio u Crnoj Gori, autor kaže da se pojavio već na početku XVII st. u pisanim spomenicima i označavao pripadnost pravoslavnih Crnogoraca Srpskoj patrijaršiji sa sedištem u Peći (1557–1776), dakle zajedništvo sa Srbima na temelju pravoslavlja. Zato on tumači ovaj pojam kao sinonim pojmovima *srpska vjera* i *srpski obred*. Nakon 1833. g. u djelima Njegoša pojavilo se drukčije razumijevanje *srpstva*, koje je značilo pripadnost ne prema narodnosti ili naciji nego prema južnoslovenskoj dijalekatskoj zajednici (pod uticajem koncepcije V. Karadžića). Autor misli da ovo uopšte ne znači da Crnogorci imaju srpsko porijeklo. Što se tiče oblikovanja Crnogoraca kao nacije, postoji teorija, autor drži netačnom, o tome da su prije Berlinskog kongresa (1878) oni bili Srbi (u nacionalnom i plemenskom smislu) i tek se nakon njega počeo formirati crnogorski nacionalni identitet.³⁷ Crnogorski jezik on izvodi iz nejednovernog štokavskog dijasistema kao sastavnice takođe nejednovernog prasllovenskog jezika. Najbliži je njemu, misli znanstvenik, izumrli u 18. st. polapski jezik. Današnji je crnogorski jezik naddijalekatska realizacija u kojoj prednost imaju zajedničke crte crnogorskih lokalnih govora. U crnogorskom jeziku autor ističe tri važne sastojnice: *opšteštokavsku* (slovensku), zajedničku za Crnogorce, Srbe, Hrvate, Muslimane-Bošnjake, koju formiraju elementi južnoslovenskog i prasllovenskog porijekla; *opštecarnogorsku*, najprošireniju, koja sadrži crnogorizme koji izražavaju nacionalnu specifiku; *crnogorske dijalektizme i provincijalizme*, ili lokalizme, koji daju crnogorskom narječju mjesni kolorit.³⁸

Kao poseban jezik, crnogorski obuhvata takozvani novoštokavski folklorni koine, tip jezika s ijekavskim izgovorom, koji je Vuk Karadžić uzdigao na najviši nivo. postavivši ga iznad srpskog (ekavskog) književnog jezika, od kojega je stariji. Crnogorski je jezik dokumentovan u najljepšim književnim uzorcima, među kojima su djela Petra II Petrovića Njegoša, čije se značenje za Crnogorce može uporediti sa značenjem stvaralaštva talijanskih pisaca za talijanski narod, ponajviše sa Danteom, a stvaralaštvo

³⁷ Isto.

³⁸ Nikčević V. Crnogorski jezik // Pošetnik o Crnoj Gori i Crnogorstvu. – Cetinje: CDNK, 1996. – S. 94.

St. Ljubiše – sa stvaralaštvom Bokača: „Dante je Njegoš, a naš Bokačo je Ljubiša”.³⁹

I u Crnoj Gori napravljeni su koraci u vezi s kodifikacijom crnogorskog jezika. Objavljen je *Pravopis crnogorskog jezika*,⁴⁰ gramatika,⁴¹ u Institutu za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“ sastavlja se rječnik njegovog karakterističnog leksika.⁴² Crnogorskim jezikom objavljuju se radovi u periodici – *Doclea*, *ARS*, *Crnogor(a)c(i)*, *Crnogorski književni list*, *Matica*, *Lingua Montenegrina*. Crnogorski jezik (umjesto srpskog) već godinama neki nastavnici pokušavaju uvesti u popis školskih predmeta.⁴³ Održavaju se znanstveni simpozijumi i konferencije koji su posvećeni problemima kodifikacije crnogorskoga jezika i njegovim posebitostima u okviru štokavštine: *Jezici kao izraz kulturnog identiteta na prostoru nekadašnjeg srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika* (Podgorica, 14–15. oktobra 1997), *Štokavski književni jezici u porodici standardnih slovenskih jezika* (Podgorica, 24–25. novembra 2000), *Norma i kodifikacija crnogorskog jezika* (Podgorica, 2004), *Vuk Karadžić i Crnogorci* (Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2005), *Tekuća crnogorska istoriografija i povijesna leksikografija* (Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje & Crnogorski kulturni krug & Crnogorski kulturni forum, Cetinje, 2006) i drugi. Njegoševa glavna djela: *Gorski vijenac*, *Lažni car* *Šćepan Mali* i *Luča mikrokozma* priređeni su prvi put prema crnogorskom pravopisu. Početkom 2008. g. formiran je i Savjet za standardizaciju crnogorskog jezika. Tako su stvoreni svi uslovi da se riješi pitanje statusa crnogorskoga jezika kao službenog u nezavisnoj Crnoj Gori. Najveću ulogu u tom poslu nedvosmisleno je imao nedavno preminuli akademik Vojislav P. Nikčević.

Sumirajući izloženo, razjasnićemo funkcije koje mora ispunjavati standardni jezik u društvu, s obzirom na neke moderne sociolingvističke teorije:

sjedinenje: povezivati različite dijalekte, omogućavati identifikaciju ličnosti sa zajednicom, u ovom slučaju – s nacionalnom zajednicom;

³⁹ Rotković R. Kodifikacija crnogorskog jezika // *Doclea*. Br. 3. – Podgorica, 1994. – S. 10.

⁴⁰ Nikčević V. *Pravopis crnogorskog jezika*. – Cetinje: Matica crnogorska, 1996. – 469 s.

⁴¹ Nikčević V. *Gramatika crnogorskog jezika*. – Podgorica: DANU, 2001. – 586 s.

⁴² Nikčević V. Predgovor Rječnika crnogorskoga jezika. U: *Jezikoslovne studije*. – Cetinje: Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“, 2004. – S. 379-408.

⁴³ Мрдак Н. Каћа Брковић увела „црногорски језик“ // ДАН. – 2000. – 5. септ. – С. 11.

odvajanje: suprotstavljati se drugim jezicima, opredjeljivati nacionalnu identičnost, uređivati u društvu emocijske veze;

prestiz: svjedočiti o visokoj društvenoj organizaciji zajednice, mogućnost stvaranja nacionalne države, koja osigurava ravnopravnost s drugim jezicima;

regulisanje odnosa: uvoditi kodifikovane norme koje su mjerilo pravilnosti, davati mogućnost ocjene varijanata koje rabimo, osiguravati u određenom smislu postojanje norme.⁴⁴

Standardni jezik (engl. standard language, njem. Standardsprache), prema P. Hilu i V. Lemanu, - to je „jezik koji se diferencira na *omnivalencom* (zove se i *polivalencom*, pa je to ono što ga predlaže svakom području djelatnosti kao karakteristiku modernog društva, prihvatljiv funkcionalan stil), ima jasno kodiranu i nadregionalnu normu”;⁴⁵ za D. Brozovića, to je sociolekt sa izrazitom normom (raspodjela na pravilno i nepravilno), predviđen za upotrebu u državnoj administraciji, školama, svakodnevnoj komunikaciji pa lijepoj književnosti..., autonoman vid jezika, uvijek normiran i funkcionalno polivalentan”.⁴⁶ Praški lingvisti formirali su i neke zahtjeve prema standardnom jeziku: s jedne strane, to je elastična stabilnost, stupanj kodifikacije ili norme koji je sadržan u gramatici i rječniku, pojačan kontrolom nad govorom i pismom (osobito u procesu obrazovanja); a s druge strane, mehanizam koji bi mogao omogućiti modifikaciju i razvoj na planu leksike, stilistike i sintakse.⁴⁷ Glavna je osobitost standardnog jezika njegova intelektualnost, stupanj razvoja koji omogućuje stvaranje tačnih apstraktnih pojmova [intelektualizacija ima tri stupnja: razumljivost (na nivou razgovornog jezika), određenost (na nivou praktičnih primijenjenih tehnologija) i tačnost (na nivou znanstvenog jezika⁴⁸)].

S jedne strane, standardni se jezik čini kao norma, više ili manje udaljena od stvarnog jezika koji funkcioniše (ovđe se približava tradicionalnom *langue*), a s druge strane, oslanja se na neke postojeće varijante i u tom je smislu društveno određen. Tijesno je povezan s

⁴⁴ Gavrin P., Mathiot M. Problem in Language and Culture // Readings in the Sociology of Language. – The Hague; Paris, 1968. – S. 55.

⁴⁵ Hill P., Lehmann V. Glossary // Standard language in the Slavic Word. – München, 1988. – P.161.

⁴⁶ Brozović D. Standardni jezik. – Zagreb: Matica hrvatska, 1970. – S. 28.

⁴⁷ Пражский лингвистический кружок: Сб. науч. тр. – М.: Прогресс, 1967.

⁴⁸ Piotrowski A. Ziółkowski M. Zróźnicowanie językowe a struktura społeczna. – Warszawa, 1976. – S. 119.

književnom tradicijom (na primjer, jezik pisaca-klasika izuzetno je blizak ili jednak s njim). Idealno uzeto, standardni jezik može zadovoljavati sve zahtjeve modernog društva. Kao specifični sociolekt s eksplicitnom normom, on je „prilagođen različitim formama društvene komunikacije, osobito u sferi državne uprave, naobrazbe, sredstava masovnog priopćavanja i djelomično – u književnosti”.⁴⁹

Postavlja se pitanje u kojoj su mjeri crnogorski jezik i drugi novi jezici nastali poslije raspada Jugoslavije sposobni vršiti sve funkcije, to jest kako oni funkcionišu ili će funkcionisati poslije nove kodifikacije i utvrđivanja jezičke norme. Već smo govorili da su u nekadašnjoj Jugoslaviji činjeni pokušaji zaštite autentičnosti narodnih jezika: radi se o nazivu jezika, obrazloženju različitosti jezičkih normi.⁵⁰ Međutim, novo je vrijeme na dnevni red postavilo i niz novih pitanja te zaoštrilo neophodnost iznalaženja obrazložena za rješenja u grani jezičke politike koja bi mogla zadovoljavati sve članove jezičkih i državnih zajednica. Crnogorski jezik prebiva u stanju prijeloma. Potrebno ga je razvijati, polazeći od njegovih osobitosti.

Završavajući izlaganje, smatramo da će vrijeme koje će uslijediti sigurno donijeti brojne izmjene u upotrebi crnogorskoga jezika, čak i takve koje će uticati na promjenu suštinskih jezičkih specifičnosti na svim nivoima, a posebno na fonetskoj (đe su autohtoni jotovani oblici sa *đ*, *ć*, *š* i *ž* bili sistematski zamijenjeni regresivnim oblicima sa *dj*, *tj*, *cj*, *sj*, *zj*, npr. *djedovina*, *tjerati*, *čjedilo*, *sjeme*, *zjena* umjesto tipičnih *đedovina*, *ćerati*, *ćedilo*, *šeme*, *žena*...), ali i na morfološkoj i sintaksičkoj (naročito u padežnom sistemu).

⁴⁹ Škiljan D. Jezična politika. – Zagreb: Školska knjiga, 1988. – S. 49.

⁵⁰ Bundyk Z. Hrvatski jezik u odnosu na kulturne promjene // Jezyk wobec przemian kultury. – Katowice, 1977. – S. 83.

Literatura

- *Брборић Б.* Предисторија и социолингвистички аспекти // Српски језик на крају века. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1996.
- *Babić S.* Štokavština i književni idiomi na njoj utemeljeni // Hrvatski dijalektološki zbornik. – 1985. – Br. 7.
- *Brozović D.* Aktualna kolebanja hrvatske jezične norme // Jezik. – 1998. – Br.5.
- *Brozović D.* Standardni jezik. – Zagreb: Matica hrvatska, 1970.
- *Bundyk Z.* Hrvatski jezik u odnosu na kulturne promjene // Jezyk wobec przemian kultury. – Katowice, 1977.
- *Čirgić A.* Crnogorski književnojezički izraz kao antipod crnogorskome jeziku // Matica, časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu, Godina VIII, br. 31. Cetinje-Podgorica: Matica crnogorska, 2007.
- *Čirgić A.* Doprinos Vojislava P. Nikčevića montenegristici. // Matica. Br. 32-33. Podgorica-Cetinje: Matica crnogorska, 2008.
- *Čirgić A.* Fonetsko-fonološke razlike između crnogorskoga i srpskoga jezika // Lingua Montenegrina, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja. Br. 1, Cetinje: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, 2008.
- *Gavrin P., Mathiot M.* Problem in Language and Culture // Readings in the Sociology of Language. – The Hague; Paris, 1968.
- *Haugen E.* Dialect, Language, Nation // American Antropologist. – 1966. – N. 68.
- *Havránek B.* Zásady Pražského linguistického kroužku a nová kodifikace spisovně češtiny // Slovo a slovesnost. – 1956. – Č. 1.
- *Hill P., Lehmann V.* Glossary // Standard language in the Slavic Word. – München, 1988.
- *Isaković A.* Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku. – Wuppertal, 1993.
- *Janković S.* Distinktivni pokazatelji standardnojezične varijantnosti // Naše teme. – 1982. – Br. 5.
- *Jäger S.* Zum Problem der sprachlichen Norm und ihrer Relevanz für die Schule // Muttersprache. – 1971. – №3.

- *Jedlička A.* K problematice normy a kodifikace spisovné češtiny (oblasní varianty ve spisovné normě) // Slovo a slovesnost. – 1963. – Č. 24.
- *Katičić R.* Načela standardnosti hrvatskoga jezika // Jezik. – 1993. – Br. 5.
- *Katičić R.* O hrvatskom književnom jeziku // Jezik. – 1987. – Br. 2.
- *Levinger J.* Jezik nacionalne identifikacije // Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku. – Novi Sad, 1993.
- *Мрдак Н.* Каћа Брковић увела „црногорски језик” // ДАН. – 2000. – 5. септ. – С. 11.
- *Nikčević V.* Crnogorski interdijalektalni/naddijalektalni (koine) standardni jezik - In: Jezičke i književne teme, Cetinje: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, 2006.
- *Nikčević V.* Crnogorski jezik – Cetinje: Matica crnogorska, I. Tom, 1993.; II. tom 1997.
- *Nikčević V.* Crnogorski jezik // Pošetnik o Crnoj Gori i Crnogorstvu. – Cetinje: CDNK, 1996.
- *Nikčević V.* Gramatika crnogorskog jezika. – Podgorica: DANU, 2001.
- *Nikčević V.* Piši kao što zboriš. Glavna pravila crnogorskoga standardnoga jezika. – Podgorica: CDNK, 1993.
- *Nikčević V.* Pravopis crnogorskog jezika. – Cetinje: Crnogorski PEN centar, 1996.
- *Nikčević V.* Predgovor Rječnika crnogorskoga jezika. U: Jezikoslovne studije, Cetinje: Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“, 2004.
- *Nikčević V.* Dodiri, prožimanja i međusobni uticaji crnogorskoga i hrvatskog jezika u Boki i dubrovačkoj regiji. Etno(socio)lingvističke paralele // Prvi Hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova. – Zagreb, 1995.
- *Nikčević V.* Crnogorski jezik // Pošetnik o Crnoj Gori i Crnogorstvu. – Cetinje: CDNK, 1996.
- *Obecné zásady pro kulturu jazyka. Spisovná čeština a jazyková kultura.* – Praha, 1932.
- *Piotrowski A. Ziółkowski M.* Zróznicowanie językowe a struktura społeczna. – Warszawa, 1976.
- *Rotković R.* Kodifikacija crnogorskog jezika // Doclea. Br. 3. – Podgorica, 1994.
- *Silić J.* Norme standardnoga jezika // Hrvatski jezik. D. 1. – Zagreb: Školska

knjiga, 1998.

- *Stanić M.* Uskočki govor, Tom I, Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, Srpski dijalektološki zbornik, knj. XX, 1974.
- *Šipka M.* Srpskohrvatsko govorno područje kao komunikacijski prostor // Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa. Br. 26/27. – Sarajevo: JANU, 1989.
- *Škiljan D.* Jezična politika. – Zagreb: Školska knjiga, 1988.
- *Дуличенко А. Д.* Славянские микроязыки. – Таллин: Пярну, 1981.
- *Толстой Н. И.* Създаване на койне в славянските езици и неговото влияние върху литературните езици // Славянска филология. – София, 1963.
- *Толстой Н. И.* Архаизам и новаторство у језичкој реформи Вука Караџића // Анали филолошког факултета. Св. 5. – Београд, 1965.
- Пражский лингвистический кружок: Сб. науч. тр. – М.: Прогресс, 1967.

Ljudmila VASILJEVA

PRESENT POSITION OF THE MONTENEGRIN LANGUAGE AND CHARACTERISTICS OF ITS DEVELOPMENT

The article outlines the processes prior to the standardization of the Montenegrin language, and certain sociolinguistic factors leading to the present linguistic situation in Montenegro. The importance of Vojislav P. Nikčević's work for standardization of the Montenegrin language is especially emphasized.